

FƏLSƏFƏ

UOT:821.09

DOI: 10.52094/3005-9941.44.2023.0173

Səxavət Nəsrəddin qızı Əliyeva
Bakı Dövlət Universiteti
fəlsəfə üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
E-mail: [saxavat.aliyeva@
bsu.edu.az](mailto:saxavat.aliyeva@bsu.edu.az)

PSIXOLOJİ VƏ KOQNİTİV FƏRQLƏRİN GENDER TƏHLİLİ

Xülasə: Bu elmi məqalə cinslər arasında psixoloji və koqnitiv fərqləri araşdırır. Hərtərəfli gender təhlili çərçivəsindən istifadə edərək, biz psixoloji və idrak sahələrində dəyişikliklərə töhfə verən çoxşaxəli aspektləri araşdırırıq. Erkən nəzəri perspektivlərin tədqiqindən tutmuş müasir tədqiqat nəticələrinə qədər bu məqalə bioloji, sosial və ekoloji amillərin genderə xas idrak nümunələri və psixoloji xüsusiyyətləri formalaşdıran mürəkkəb qarşılıqlı təsirinə işıq salmaqla, biliklərin cari vəziyyətini sintez edir. Bütöv icmal təqdim etməklə, biz psixologiya və koqnitiv elm sahəsində genderlə bağlı fərqlər üzrə davam edən diskursa töhfə verməyi hədəfləyirik.

Açar sözlər: gender fərqləri, idrak qabiliyyətləri, psixoloji xüsusiyyətlər, gender təhlili, bioloji amillər, sosial təsirlər, ətraf mühit faktorları

Giriş

Psixoloji və koqnitiv sahələrdə gender fərqlərinin tədqiqi biologiya, mədəniyyət və fərdi təcrübələr arasındakı mürəkkəb qarşılıqlı əlaqəni əks etdirən böyük maraq və müzakirə mövzudur. Bu tədqiqat, genderin insan şüurunun müxtəlif aspektlərinə necə təsir etdiyini başa düşmək üçün, idrak sferasında mövcud olan bərabərsizliklərə aydınlıq gətirməyə çalışır.

Kişilər və qadınlar arasında müşahidə edilən bəzi psixoloji və koqnitiv fərqlər vardır. Erkən uşaqlıq dövründən yetkinliyə qədər fərdlər idrak və emosional strukturu formalaşdıran çoxlu təcrübələrdən keçirlər. Ənənəvi olaraq, cəmiyyət normaları gender haqqında stereotipləri davam etdirir, müəyyən xüsusiyyətlər və qabiliyyətləri istər kişilərə, istərsə də qadınlara aid edir. Bununla belə, müasir tədqiqatlar bu qərəzli təsəvvürlərdən kənara çıxmaq, genderlə bağlı bərabərsizliklərin incəliklərini üzə çıxarmaq və buna səbəb olan amilləri müəyyən etmək məqsədi daşıyır.

Bu araşdırmanın məqsədi, gender fərqlərinin yaddaş, problem həll etmə, emosional ifadə və sosial idrak kimi müxtəlif sahələrdə necə təzahür etdiyini araşdıraraq həm psixoloji, həm də koqnitiv ölçüləri ortaya qoymaq, biologiya, genetika və sosial-mədəni amillər arasında qarşılıqlı əlaqəni nəzərə alan multi-dissiplinar yanaşmadan istifadə etməklə, gender və ağıl arasındakı mürəkkəb əlaqəni başa düşməkdir.

Gender fərqlərinin öyrənilməsinin stereotipləri gücləndirmək və ya cəmiyyətdəki qərəzləri davam etdirmək məqsədi daşmadığını qəbul etmək çox vacibdir. Əksinə, o, fərdi fərqlərin incəliklərini başa düşməyə və insan təcrübələrinin müxtəlifliyini qəbul etməkdə inklüzivliyi təşviq etməyə çalışır. Bu araşdırmalar, genderin dinamik xarakterini və hər bir gender qrupu daxilində əhəmiyyətli dəyişiklikləri müəyyənləşdirir.

Psixoloji və koqnitiv sahələrdə genderlə əlaqəli problemlərin açılmasının nəticələri akademik maraqdan kənara çıxır. Bu cür anlayışlar təhsil təcrübələrini, iş yerinin dinamikasını və terapeutik yanaşmaları məlumatlandıraraq, gender spektri üzrə fərdlərin unikal ehtiyaclarına cavab verir. Genderin insan şüuruna təsirinin xüsusiyyətlərini açmaq üçün, empirik sübutlara, nəzəri çərçivələrə və müasir perspektivlərə əsaslanaraq, psixoloji və idrak fərqlərinin spesifik aspektlərini araşdırmaq lazımdır.

1. Koqnitiv qabiliyyətlər

Koqnitiv qabiliyyətlərdə gender fərqlərinin neyrobioloji əsaslarını araşdırmaq üçün, tədqiqatçılar funksional maqnit rezonans görüntülmə (fMRI) və struktur MRT kimi neyroimaging üsullarından istifadə edirlər. Bu texnologiyalar, beynin strukturunu, riyazi mülahizə və şifahi bacarıqlarla əlaqəli fəaliyyətini yoxlamağa imkan verir. Neyroimaging tədqiqatları cinslər arasında koqnitiv bərabərsizliklərin bioloji əsaslarına dəyərli fikirlər verir.

Koqnitiv inkişafın çoxsaxəli təbiətini dərk edən tədqiqatçılar, riyaziyyatda və şifahi bacarıqlarda gender fərqlərinə kömək edə biləcək sosial-mədəni və ətraf mühit amillərini araşdırırlar. Sorğular, müsahibələr və müşahidə tədqiqatları adətən mədəni gözləntilərin, təhsil təcrübələrinin və sosial mühitlərin idrak inkişafı və üstünlükləri necə formalaşdırdığını araşdırmaq üçün istifadə olunur.

Stereotip təhlükəsi paradigması, genderlə bağlı stereotiplərin dərk edilməsinin koqnitiv üstünlüyə necə təsir edə biləcəyini araşdıran psixoloji yanaşmadır. Bu paradigma daxilində eksperimentlər idrak tapşırıqları ilə məşğul olmamışdan əvvəl, iştirakçıları stereotip siqnallarına məruz qoyur. Stereotip təhlükəsinin riyaziyyata və şifahi üstünlüyə təsiri daha sonra ölçülür və idrak nəticələrinin formalaşmasında ictimai gözləntilərin roluna işıq salır.

Koqnitiv qabiliyyətlərin mürəkkəbliyi mürəkkəb statistik təhlillər tələb edir. Tədqiqatçılar gender fərqlərini tədqiq etmək üçün, müxtəlif statistik üsullardan, o cümlədən, çoxvariantlı təhlillərdən və iyerarxik modelləşdirmədən istifadə edirlər.

Çoxsaylı tədqiqatlardan əldə edilən məlumatları sintez edən meta-analizlər müxtəlif ixtiralar arasında tapıntıların ardıcılığının və ümumiləşdirilməsinin daha geniş başa düşülməsinə kömək edir [Hyde 2016, 54-55].

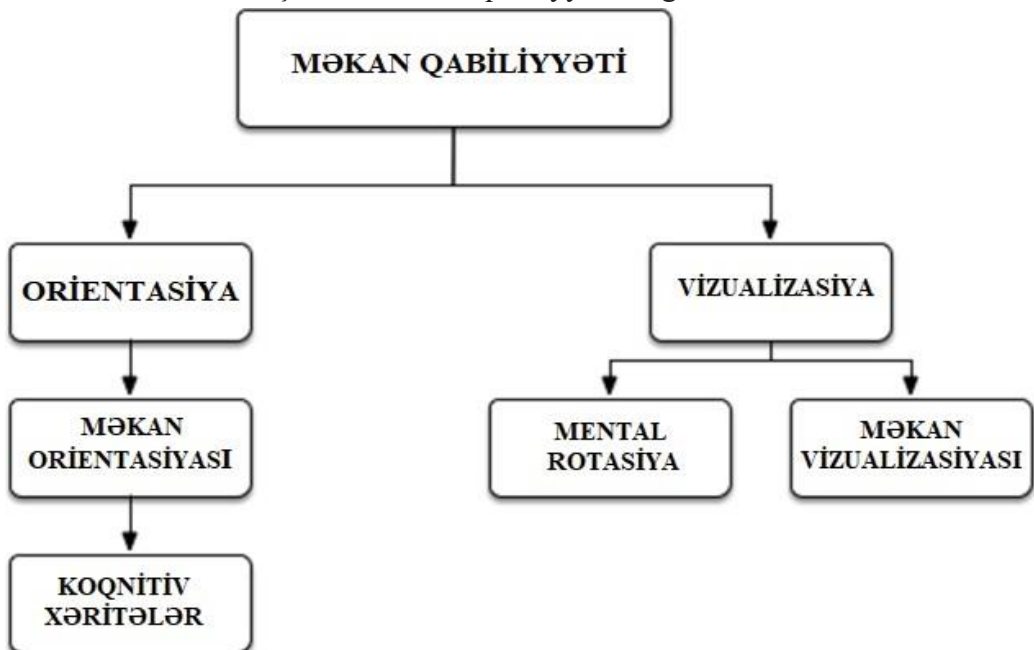
✓ *Məkan qabiliyyətləri*

Koqnitiv qabiliyyətlərin öyrənilməsi, uzun müddət psixologiya sahəsində heyranlıq və araşdırma mövzusu olmuşdur. Koqnitiv fəaliyyətin maraqlı cəhətlərindən biri, məkan məlumatlarının qavranılması və manipulyasiyası ilə bağlı bir sıra bacarıqları əhatə edən məkan qabiliyyətləridir. Məkan qabiliyyətləri məkan münasibətlərinin dərk edilməsi və manipulyasiyası ilə bağlı bir sıra idrak bacarıqlarını əhatə edir. Bu bacarıqlar navigasiya, problemlərin həlli və üçölçülü məkanda obyektlərin vizuallaşdırılması da daxil olmaqla, müxtəlif fəaliyyətlərdə mühüm rol oynayır.

Məkan qabiliyyətlərində cins fərqləri ilə bağlı elmi araşdırmalar diqqəti cəlb edir. Bəzi tədqiqatlar göstərir ki, kişilər orta hesabla məkan düşüncəsi ilə bağlı tapşırıqları daha yaxşı yerinə yetirir, qadınlar isə, şifahi tapşırıqlarda üstüdürlər. Kişilər tez-tez zehni tapşırıqlarda, məkan vizuallaşdırmasında və məkan qavrayışında üstünlük nümayiş etdirirlər. Bununla belə, bu fərqlər mütləq deyil və fərdlərə görə dəyişir [Miller 40-41].

Məkan qabiliyyətlərinin göstəriciləri oriyentasiya və vizualizasiya olmaqla ikiye bölünür. Oriyentasiya özünü məkan oriyentasiyasında və koqnitiv xəritələrin qurulmasında göstərsə, vizualizasiya özünü mental rotasiyada və məkan vizualizasiyasında nümayiş etdirir (şəkil 1).

Şəkil 1. Məkan qabiliyyətinin göstəriciləri

Məkan qabiliyyətlərində gender fərqləri ilə bağlı tədqiqatlarda tez-tez standartlaşdırılmış testlər, neyroimaging və müşahidə tədqiqatları da daxil olmaqla, müxtəlif metodologiyalardan istifadə olunur. Neyroimaging tədqiqatları məkan emalı ilə əlaqəli sinir korrelyasiyalarını müəyyən etməyə kömək edir, əsas sinir mexanizmləri haqqında fikir verir [Ritchie 66].

Gender əsaslı koqnitiv fərqlərin nəzəri əsası, çox vaxt həm bioloji, həm də sosial-mədəni perspektivlərdən qaynaqlanır. Bioloji nəzəriyyələr, hormonal və nevroloji amillərin koqnitiv fəaliyyətdə dəyişikliklərə səbəb ola biləcəyini göstərir. Funksional maqnit rezonans görüntülmə (fMRI) və diffuziya tenzor görüntülmə (DTI) kimi neyroimaging texnologiyalarında irəliləyişlər, tədqiqatçılara məkan qabiliyyətlərinin sinir əsaslarını araşdırmaq imkanı verir. Neyroimaging tədqiqatları məkan qabiliyyətlərində cins fərqlərinin potensial sinir korrelyasiyasını müəyyən etmişdir. Parietal korteks kimi məkan emalı ilə əlaqəli beyin bölgələrində struktur və funksional fərqlər bildirilmişdir. Bununla belə, beyin strukturu ilə məkan üstünlüyü arasındakı əlaqə mürəkkəbdir və əlavə araşdırma tələb edir [Hausmann 238].

Məkan tapşırıqları zamanı beynin aktivləşdirilməsində və əlaqədə cinsə xas nümunələr, koqnitiv fərqlərin fizioloji əsasları haqqında dəyərli fikirlər verir. Davranış tədqiqatları, iştirakçıların məkan vizualizasiyası və naviqasiya kimi müxtəlif məkan tapşırıqları üzrə üstünlüklərinin qiymətləndirilməsini əhatə edir. Bu tədqiqatlar, tez-tez hər iki cinsdə məkan emalının dəqiqliyini və sürətini ölçmək üçün, standartlaşdırılmış testlərdən və eksperimental dizaynlardan istifadə edir.

Fərqli mədəniyyətlər arasında məkan qabiliyyətlərinin tədqiqi tədqiqatçılara universal və mədəni təsirə məruz qalan idrak nümunələri arasında fərq qoymağa imkan verir. Bu yanaşma, müşahidə edilən gender fərqlərinin müxtəlif cəmiyyətlərdə uyğun olub-olmadığını və ya mədəni amillərin təsirində olub-olmadığını aydınlaşdırmağa kömək edir. Uzun müddətli tədqiqatlar koqnitiv inkişafı izləyir, məkan qabiliyyətlərinin həyat boyu necə inkişaf etdiyinə dair dinamik bir perspektiv təmin edir. Genderə xas xüsusiyyətləri başa düşmək, idrak fərqlərinin nə vaxt və necə ortaya çıxdığını və onların davam edib-etmədiyini və ya zamanla dəyişdiyini aydınlaşdırır [Mungas 121].

Məkan qabiliyyətlərinin tədqiqatında əldə edilən irəliləyişlərə baxmayaraq, problemlər davam edir. Tədqiqatın formalaşmasında potensial qərəzlərin aradan qaldırılması, gender qrupları daxilində fərdi fərqlərin qəbul edilməsi və kəsişmənin rolunun nəzərə alınması, dəqiq və mənalı nəticələr əldə etmək üçün çox vacibdir. Məkan qabiliyyətlərində cins fərqlərinin dərk edilməsi təhsil, karyera seçimləri və öyrənmə mühitlərinin formalaşmasına təsir göstərir.

Müxtəlif koqnitiv profillərə uyğunlaşmaq üçün, təhsil strategiyalarının uyğunlaşdırılması, təlim nəticələrini təkmilləşdirə və daha inklüziv ictimai strukturlara töhfə verə bilər. Neyroimaging üsullarını, davranış tədqiqatlarını, mədəniyyətlərarası müqayisələri və uzun müddətli yanaşmaları birləşdirmək, gender və idrak funksiyaları arasındakı mürəkkəb qarşılıqlı əlaqənin hərtərəfli başa

düşülməsini asanlaşdırar. Gələcək tədqiqatlar, metodologiyaları təkmilləşdirməyə, mövcud problemləri həll etməyə və müxtəlif kontekstlərdə gender əsaslı koqnitiv fərqlərin daha geniş təsirlərini tədqiq etməyə davam etməlidir [Hausmann 400].

Məkan qabiliyyətlərində müşahidə olunan gender fərqləri bioloji, ətraf mühit və sosial-mədəni amillərin birləşməsindən qaynaqlana bilər. İnkişaf zamanı hormonal təsirlər, mədəni gözləntilər və ictimai normalar müşahidə edilən bərabərsizliklərə kömək edə biləcək dəyişənlər arasındadır. Hər bir gender qrupu daxilində fərdi fərqlərin əhəmiyyətli olduğunu etiraf etmək vacibdir və ümumiləşdirmələr ehtiyatla aparılmalıdır. Məkan qabiliyyətlərində gender fərqlərinin başa düşülməsi təhsil, karyera seçimləri və öyrənmə mühitlərinin formalaşmasına təsir edir. Məkan bacarıqlarında potensial fərqlərin tanınması və aradan qaldırılması müxtəlif sahələrdə, o cümlədən, məkan qabiliyyətlərindən çox asılı olan sahələrdə inklüzivliyin və bərabər imkanların təşviqinə töhfə verə bilər.

Məkan qabiliyyətlərində gender fərqlərinin tədqiqi bioloji, ətraf mühit və sosial-mədəni amillərin mürəkkəb qarşılıqlı təsirini ortaya qoyur. Bəzi tədqiqatlar, konkret məkan tapşırıqlarında kişi üstünlüklərini təklif etsə də, bu mövzuya ehtiyatlı yanaşmaq və stereotipləri davam etdirməkdən çəkinmək çox vacibdir. Gələcək tədqiqatlar bu fərqlərin əsasını təşkil edən mürəkkəb mexanizmləri üzə çıxarmağa, təhsil təcrübələrini məlumatlandırma və müxtəlif sahələrdə gender bərabərliyini təşviq edə biləcək fikirlər təklif etməlidir.

✓ *Bioloji və ətraf mühitə təsirlər*

Bioloji və ətraf mühit amilləri məkan qabiliyyətlərində cins fərqlərinə şərait yaradır. Testosteron kimi hormonal təsirlər, məkan bacarıqlarının inkişafında iştirak edir. Bundan əlavə, ətraf mühit amilləri, o cümlədən, mədəni gözləntilər və cəmiyyət normaları, hər iki cinsin məkan qabiliyyətlərinin inkişafına töhfə verən imkanları və təcrübələri formalaşdırır.

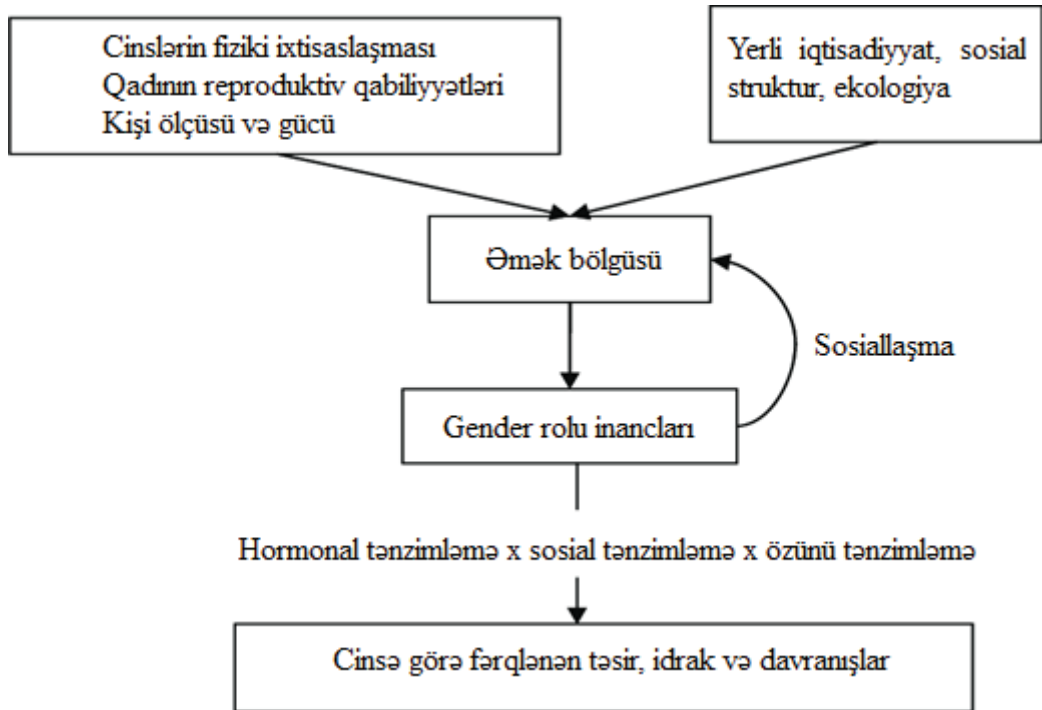
Bioloji amillər, o cümlədən, hormonal dalğalanmalar və beyin quruluşu, idrak qabiliyyətlərində cins fərqlərinə təsir göstərir. Məsələn, prenatal və pubertal dövrlərdə hormonal dəyişikliklər, müəyyən idrak bacarıqlarının inkişafına səbəb olur. Neyroimaging tədqiqatları, kişi və qadınların beyinlərində potensial olaraq koqnitiv imkanlara təsir edən struktur və funksional fərqləri aşkar edir [Levine 129].

Ətraf mühit amilləri, o cümlədən, cəmiyyətin gözləntiləri, mədəni təsirlər və təhsil imkanları da idrak qabiliyyətlərində gender fərqlərinə əhəmiyyətli dərəcədə təsir edir. Stereotiplər və qərəzlər, fərdlərin öz idrak imkanları ilə bağlı inamlarını formalaşdırır, motivasiya və üstünlük hissəsinə təsir göstərir. Təhsil müdaxilələri və sosial siyasətlər, gender əsaslı bərabərsizliklərin yumşaldılmasında və daha ədalətli idrak mühitinin təşviqində mühüm rol oynayır.

Bioloji və ətraf mühit amillərinin qarşılıqlı əlaqəsi mürəkkəb və dinamikdir. Hər ikisi, idrak və məkan qabiliyyətlərinin inkişafına sinergik şəkildə töhfə verir. Bu amillərin qarşılıqlı təsirini başa düşmək, idrak bərabərliyi və inklüzivliyi təşviq edən effektiv müdaxilələrin hazırlanması üçün çox vacibdir.

Cinsin xüsusi fiziki ixtisasının və yerli şəraitin qarşılıqlı təsirindən yaranan əmək bölgüsü gender rolu inanclarının inkişafına gətirib çıxarır, sonradan bu bölgü sosiallaşma prosesləri vasitəsilə gücləndirilir. Gender rolu inancları davranışa üç mexanizm vasitəsilə təsir göstərir: hormonal dəyişikliklər vasitəsilə tənzimləmə, xarici gözləntilər və öz-özünə tətbiq olunan standartlar (şəkil 2). Bu bölmə qadın və kişi davranışının əsas determinantlarını tədqiq etməklə və daha yaxın təyinedicilərə doğru irəliləyir [Eagly 465-466].

Şəkil 2. Biososial proseslər vasitəsilə cinsi fərqləri və Oxşarlıqları istiqamətləndirən gender rolları

Gələcək tədqiqatlar, biologiya və ətraf mühitin qarşılıqlı təsirinin incəliklərini daha dərinlən araşdıraraq idrak və məkan qabiliyyətlərində gender fərqlərini araşdırmağı davam etdirməlidir. Müxtəlif tədqiqatlar, idrak bacarıqlarının inkişaf istiqamətləri haqqında dəyərli fikirlər verir. Təhsildə gender bərabərsizliyini və ictimai gözləntiləri azaltmağa yönəlmiş müdaxilələr, gələcək tədqiqat söyləri üçün mərkəz olmalıdır.

✓ Təhsil və Karyera Təsirləri

Məkan qabiliyyətlərində gender fərqlərini başa düşmək, təhsil və karyera seçimləri üçün mühüm təsirlərə malikdir. Təhsil proqramları, hər iki cinsdə məkan bacarıqlarının inkişafını təşviq etmək üçün, məkan təlimlərinin daxil edilməsindən faydalana bilər. Bundan əlavə, hər bir gender qrupu daxilində müxtəlifliyin

tanınması, fərdlərin karyera seçimlərini məhdudlaşdırma ilə stereotipləri aradan qaldırmağa kömək edir. Məkan qabiliyyətlərində gender fərqlərini başa düşmək təhsilə təsir göstərir. Həm kişilərdə, həm də qadınlarda məkan bacarıqlarını artırmaq söyləri, məkan bacarıqlarının inkişafını hədəfləyən təhsil müdaxilələrinin həyata keçirilməsi (məsələn, məkan təlimlərinin kurrikuluma daxil edilməsi) akademik nailiyyətlərdə gender boşluqlarını aradan qaldırmağa kömək edə bilər.

Məkan qabiliyyətləri, çox vaxt mühəndislik, memarlıq və fiziki elmlər kimi müəyyən peşələrdə uğurla əlaqələndirilir. Məkan bacarıqlarında gender bərabərsizliyi, qadınların bu sahələrdə kifayət qədər təmsil olunmamasına səbəb olur [Shaw 678]. Məqsədli müdaxilələr, mentorluq proqramları və inklüziv işə qəbul təcrübələri vasitəsilə bu fərqlərin aradan qaldırılması, bütün cinslərdən olan şəxslər üçün daha ədalətli imkanlar yaratmağa kömək edə bilər. Fərqlərin tanınması və aradan qaldırılması, bütün cinslərdən olan fərdlər üçün daha ədalətli təhsil və karyera nəticələrinə töhfə verə bilər.

✓ *Riyaziyyat və şifahi bacarıqlar*

Kişilər orta hesabla müəyyən riyazi tapşırıqlarda bir qədər daha yaxşı çıxış edə bilsələr də, qadınlar orta hesabla şifahi tapşırıqlarda üstün olurlar. Yenə də fərdi variasiya əhəmiyyətlidir. Koqnitiv qabiliyyətlərin qiymətləndirilməsi üçün geniş yayılmış üsullardan biri, riyazi və şifahi bacarıqları ölçən standartlaşdırılmış testlərdir. Bu testlər, qərəzləri minimuma endirmək üçün, kəmiyyətlə ölçülən məlumatlar təqdim edir [Lindberg 1125].

Keçmiş tədqiqatlar göstərmişdir ki, orta hesabla kişilər standartlaşdırılmış riyaziyyat testlərində qadınlardan üstün olurlar [Else-Quest 105]. Lakin, bu fərqlər təvazökardır və zaman keçdikcə azalır. Potensial izahatlara sosial və mədəni amillər, stereotip təhlükəsi və məkan emalında dəyişikliklər daxildir. Neyroimaging tədqiqatları göstərir ki, riyazi mülahizə ilə bağlı kişi və qadınların beyinlərində struktur və funksional fərqlər ola bilər. Bu neyrobioloji faktorları başa düşmək, riyazi qabiliyyətlərdə gender fərqlərinə dair hərtərəfli perspektiv üçün vacibdir [Lindberg 1126].

Tarixən riyaziyyatda gender fərqləri çox vaxt fitri qabiliyyətlərə aid edilirdi, bu da kişiləri qadınlara nisbətən riyaziyyatda daha bacarıqlı kimi təsvir edən stereotipləri davam etdirirdi. Bununla belə, müasir tədqiqatlar ətraf mühitin və sosial-mədəni amillərin riyazi nailiyyətlərə təsirini vurğulayaraq bu fərziyyəyə qarşı çıxır [Else-Quest 106].

Biz 2022/2023-cü tədris ili üçün, Azərbaycanda dövlət və qeyri-dövlət ali təhsil müəssisələri tələbələrinin ixtisas qrupları üzrə bölgüsünə diqqət yetirsək görərik ki, riyaziyyat fənninin geniş tətbiq olunduğu texniki və texnoloji ixtisaslar üzrə təhsil alan oğlanların faiz göstəricisi (72.9%), qızların göstəricilərindən təqribən üç dəfə artıqdır (27.1%). Qızlar, adətən humanitar və sosial, təbiət elmləri üzrə üstünlük təşkil edirlər (cədvəl 1).

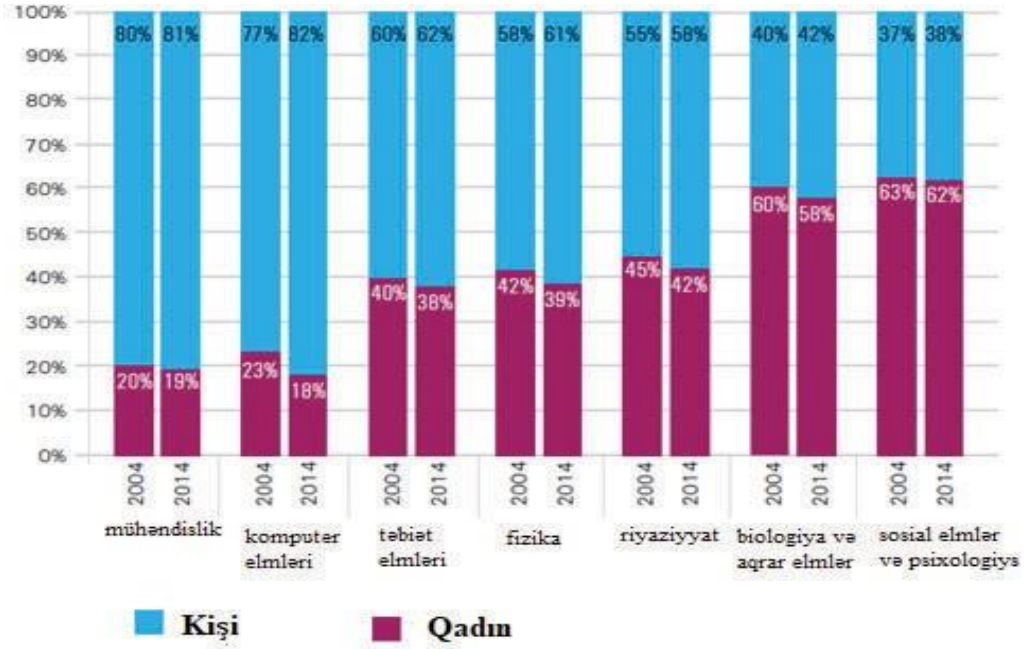
2022/2023-cü tədris ilinin əvvəlinə dövlət və qeyri-dövlət ali təhsil müəssisələri tələbələrinin ixtisas qrupları üzrə bölgüsü
[Azərbaycanda qadınlar 133].

Cədvəl 1

İxtisas qrupları	Yekuna görə %		Cins bölgüsü	
	qadınlar	kişilər	qadınlar	kişilər
Təhsil	35.1	7.9	81.7	18.3
Humanitar və sosial	14.8	11.6	56.1	43.9
Mədəniyyət və incəsənət	4.3	2.4	64.2	35.8
İqtisadiyyat və idarəetmə	16.6	23.3	41.7	58.3
Təbiət ixtisasları	5.8	3.7	61.2	38.8
Texniki və texnoloji ixtisaslar	12.1	32.6	27.1	72.9
Aqrar ixtisaslar	1.6	3.8	29.9	70.1
Səhiyyə, rifah və xidmət	9.7	14.7	39.8	60.2
Cəmi % ilə	100	100	50.1	49.9
Cəmi nəfər ilə	111583	111226	-	-

Azərbaycanda qızların riyaziyyat fənlərinə münasibətində müşahidə etdiyimiz cinsi fərqlər, dünyanın digər bölgələrində də müşahidə olunur. Gender bərabərliyinin inkişaf etdiyi ABŞ-da da təqribən eyni mənzərəni görə bilərik. 2004-2014-cü illərdə ABŞ universitetlərində bakalavr üzrə təhsil alan tələbələrin fənlərə görə gender bölgüsünə nəzər salanda görürük ki, mühəndislik, kompüter elmləri, riyaziyyat və fizika üzrə təhsil alan tələbələr arasında oğlanlar qızlardan faiz göstəricisinə görə xeyli fərqlənirlər (şəkil 3).

Şəkil 3. 2004-2014-cü illərdə ABŞ universitetlərində bakalavr üzrə təhsil alan tələbələrin gender bölgüsü [Math Majors].

Riyazi qabiliyyətləri qiymətləndirmək üçün, adətən standartlaşdırılmış testlərdən istifadə edilir və tədqiqatlar ardıcıl olaraq mürəkkəb problem həlli tapşırıqlarında kişilərin xeyrinə kiçik cins fərqlərini göstərir [Else-Quest 107]. Bununla belə, bu fərqlər zaman keçdikcə daralır və bu, sosial və təhsil sahəsində irəliləyişlərin riyazi bacarıqların cinslər arasında daha ədalətli bölüşdürülməsinə kömək etdiyini göstərir.

Fərqlərin öz cinsi ilə bağlı stereotipləri dərk etməsindən mənfi təsirə məruz qaldığı stereotip təhlükəsi fenomeni, riyaziyyatda gender fərqlərinə töhfə verən potensial amil kimi müəyyən edilmişdir. Tədqiqatlar göstərir ki, stereotip təhlükəsi qadınların riyazi fəaliyyətinə mane ola bilər [Dietrich 429].

Neyroimaging tədqiqatları riyazi qabiliyyətlərdə gender fərqlərinin neyrobioloji əsaslarına dair fikirlər təmin etmişdir. Beynin strukturu ilə idrak imkanları arasındakı əlaqə, mürəkkəb və çoxşaxəli olsa da, riyazi əsaslandırma ilə əlaqəli beyin bölgələrində struktur və funksional fərqlər kişilər və qadınlar arasında müşahidə edilmişdir [Lindberg 1127].

Ətraf mühit və sosial-mədəni amillər riyazi inkişafa əhəmiyyətli dərəcədə təsir göstərir. Araşdırmalar göstərdi ki, riyazi anlayışlara erkən məruz qalma, valideynlərin gözləntiləri və riyaziyyat təhsilinin keyfiyyəti kimi amillər riyazi nailiyyətlərdə gender fərqlərinə təsir edir [Lindberg 1129]. Bu amilləri həll etmək söyləri, riyazi biliklərdə gender bərabərliyini təşviq etmək üçün çox vacibdir.

Riyaziyyatda gender fərqlərinin tanınması, bütün tələbələrin müxtəlif ehtiyaclarına cavab verən təhsil strategiyalarının yaradılması üçün vacibdir. Dəstəkləyici və inklüziv öyrənmə mühitinin təşviq edilməsi, müsbət rol modellərinin təşviq edilməsi və stereotip təhlükəsinin aradan qaldırılması, riyazi nailiyyətlərdə gender bərabərsizliyinin daralmasına kömək edə bilər.

Riyazi qabiliyyətlərdə gender fərqləri müxtəlif amillərin, o cümlədən neyrobioloji, ətraf mühit və sosial-mədəni təsirlərin kompleks qarşılıqlı təsiridir. Bu qeyri-bərabərliyin çoxşaxəli xarakterini qəbul edərək, pedaqoqlar, siyasətçilər və tədqiqatçılar bütün cinslərdən olan fərdlər üçün riyazi bacarıqları inkişaf etdirən, idrak inkişafında inklüzivliyi və bərabərliyi təşviq edən mühit yaratmaq üçün birgə işləməlidirlər.

✓ *Şifahi Bacarıqlarda Gender Fərqləri*

Riyaziyyatdan fərqli olaraq, qadınlar tez-tez şifahi bacarıqlarda kişiləri üstələyirlər. Bu üstünlük dilin mənimsənilməsində, oxuduğunu anlamada və yazılı ifadədə özünü göstərir. Erkən uşaqlıq təhsilində həvəsləndirmə kimi ətraf mühit və sosial-mədəni amillərin rolu, bu qeyri-bərabərlikləri başa düşmək üçün çox vacibdir. Tarixən, ictimai inanclar və stereotiplər qadınların kişilərdən daha üstün şifahi bacarıqlara sahib olması fikrini yaşatmışdır. Bu fərqlərin nəticələri akademik nailiyyətlərdən kənara çıxır, karyera seçimlərinə və peşəkar uğura təsir göstərir.

Neyro-elmi araşdırmalar, kişilər və qadınlar arasında dil emalı ilə əlaqəli beyin bölgələrində struktur və funksional fərqləri müəyyən etdi. Şifahi inkişafın formalaşmasında ətraf mühit və sosial-mədəni amillər mühüm rol oynayır. Dilə, təhsil təcrübələrinə və ictimai gözləntilərə erkən məruz qalma, kişilər və qadınlar üçün şifahi bacarıqlara fərqli təsir göstərir. Bu amillərin aradan qaldırılması, cinslər arasında ədalətli şifahi inkişafı dəstəkləyən mühitin yaradılması üçün vacibdir [Shaywitz 608].

Riyaziyyat kimi, stereotip təhlükəsi fenomeni, şifahi üstünlüyə təsir göstərir. Genderlə bağlı stereotiplərdən xəbərdar olmaq, fərdlərin şifahi tapşırıqlardakı inamına və üstünlüyünə təsir edir. Stereotip təhlükəsinin azaldılması, fərdlərə tam şifahi potensialını həyata keçirməyə imkan verən inklüziv öyrənmə mühitinin yaradılması üçün çox vacibdir.

✓ *Təhsil və ondan kənar təsirlər*

Koqnitiv bərabərsizliklərin deterministik olmadığını və müxtəlif amillərin təsirinə məruz qala biləcəyini qəbul etmək, müəllimlərə və siyasətçilərə bütün cinslərdən olan fərdlər üçün bərabər imkanları təşviq edən strategiyalar hazırlamağa imkan verir. Təhsil müəssisələri koqnitiv inkişafın formalaşmasında mühüm rol oynayır. Fərdlərin öz cinsinə görə ictimai gözləntilərə uyğunlaşa biləcəyi stereotip təhlükəsini aradan qaldırmaq səyləri, daha inklüziv öyrənmə mühitinə töhfə verir. Gender stereotiplərinə meydan oxuyan və inkişaf düşüncə tərzini təşviq edən müdaxilələrin həyata keçirilməsi, mənfi stereotiplərin koqnitiv üstünlüyə təsirinə azaltmağa kömək edir.

Şagirdlər arasında koqnitiv güclü tərəflərin müxtəlifliyini dərk etmək çox vacibdir. Fərqli öyrənmə üsulları və üstünlükləri uyğunlaşdırmaq üçün, təhsil yanaşmalarının uyğunlaşdırılması zəruridir. Cinsindən asılı olmayaraq, bütün tələbələr üçün həm riyazi, həm də şifahi bacarıqların vacibliyini vurğulamaq, təhsilə vahid yanaşmanı təşviq edir. Genderlə əlaqəli koqnitiv fərqləri anlamaq, təhsil mühitindən kənara çıxır. Bu fərqlər, karyera seçimlərinə, iş yerinin dinamikasına və ictimai gözləntilərə təsir göstərir.

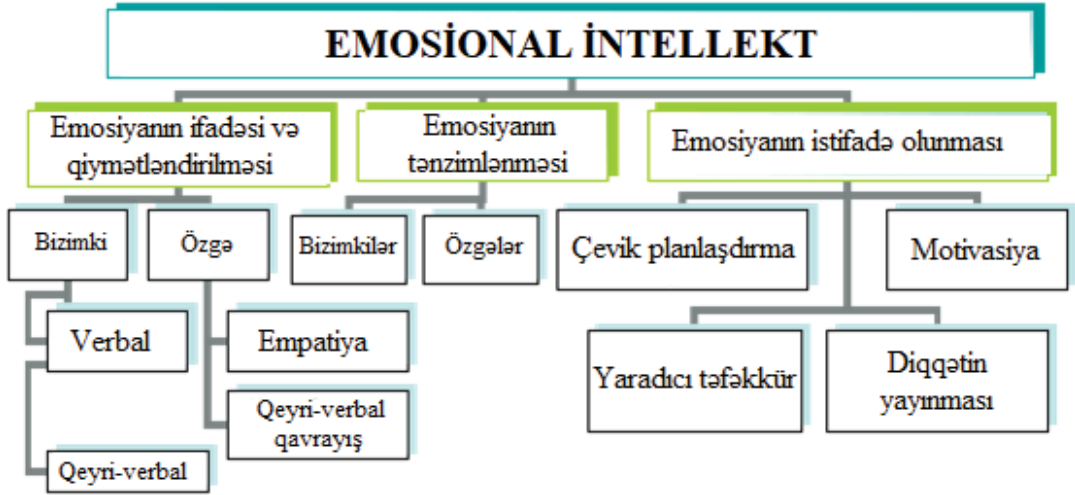
2. Emosional İntellekt

✓ *Empatiya*

Qadınların tez-tez daha empatik olduğu deyilir. Lakin, bu ümumiləşdirmədir. Bir çox kişi yüksək səviyyədə empatiya nümayiş etdirir. Sosiallaşma və mədəni amillər bu fərqlərə əhəmiyyətli dərəcədə təsir edir. Kişilərin və qadınların emosional anlayışlarında və empatik qabiliyyətlərində necə fərqlənə biləcəyini başa düşmək, şəxsi münasibətlər, sosial dinamika və psixi sağlamlıq üçün geniş təsirə malikdir. Emosional intellekt, özünün və başqalarının duyğularını qavramaq, anlamaq və idarə etmək qabiliyyətini əhatə edən konstruksiya, sosial qarşılıqlı əlaqənin kritik aspektidir.

Emosional intellekt emosional şüur, özünü tənziqləmə, motivasiya, sosial bacarıqlar və empatiya da daxil olmaqla bir sıra bacarıqları əhatə edir. 1990-cı ildə P.Salovey və J.Mayer emosional intellekti təşkil edən adaptiv qabiliyyətlərin üç əsas kateqoriyasını müəyyən etdilər. Emosional intellektin birinci kateqoriyası öz emosiyalarını qiymətləndirməyi və ifadə etməyi, həmçinin başqalarının emosiyalarını qiymətləndirməyi əhatə edir. Öz duyğularını qiymətləndirmək və ifadə etmək, şifahi və şifahi olmayan aspektlərə bölünür. Başqalarının emosiyalarını qiymətləndirməyə isə, qeyri-şifahi qavrayış və empatiya daxildir. İkinci kateqoriya, emosiyaların tənziqlənməsi, öz emosiyalarını və başqalarının emosiyalarını idarə etməyi əhatə edir. Üçüncü kateqoriya, düşüncə və hərəkətdə duyğulardan istifadə edərək, çevik planlaşdırma, yaradıcı düşüncə, diqqətin idarə edilməsi və motivasiya daxildir.

Şəkil 4. P.Salovey və J.Mayer tərəfindən emosional intellektin nəzəri modelinin ilk diaqramı [Люсия 14].

1997-ci ildə P.Salovey və J.Mayer emosiyalar haqqında məlumatların emalı ilə bağlı emosional intellektin koqnitiv aspektlərinə daha çox diqqət yetirərək modellərini genişləndirdilər. Emosional intellekt indi emosiyaların tərkibində olan məlumatları emal etmək, onların mənalərini, münasibətlərini müəyyən etmək və bu emosional məlumatdan düşünmək və qərar qəbul etmək üçün istifadə etmək qabiliyyəti kimi müəyyən edilir. Emosional məlumatın emalı ilə bağlı qabiliyyətlərin təhlili emosional zəkanın “budaqlar” adlanan dörd komponentinin müəyyən edilməsinə səbəb oldu. Bu komponentlər ontogenezdə ardıcıl inkişafı təklif edən bir iyerarxiyaya bölünür:

- duyğuların qavranılması, qiymətləndirilməsi və ifadəsi;
- düşüncəni inkişaf etdirmək üçün duyğulardan istifadə;
- duyğuları anlamaq və təhlil etmək;
- Şəxsi inkişaf və təkmilləşdirilmiş şəxsiyyətlərə münasibətlər üçün emosiyaların şüurlu idarə edilməsi [Гойлман 34].

Araşdırmalar göstərir ki, qadınlar kişilərə nisbətən daha yüksək empatiya nümayiş etdirirlər. Bu gender fərqi bioloji, sosial və ətraf mühit amillərinin birləşməsindən təsirlənir. Beyin inkişafına hormonal təsirlər kimi bioloji amillər, empatik reaksiyaların dəyişməsinə səbəb olur. Sosiallaşma prosesləri və mədəni gözləntilər də empatik meyillərin formalaşmasında rol oynayır [Derntl 75-76].

Neyro-bioloji tədqiqatlar göstərir ki, kişilər və qadınlar arasında hormonal və neyroanatomik fərqlər empatik reaksiyalara təsir edir. Genetika, hormonlar və beyin strukturu arasındakı qarşılıqlı əlaqəni başa düşmək empatiyada genderlə bağlı bərabərsizliklərin bioloji əsaslarını açmaq üçün çox vacibdir. Sosiallaşma prosesləri,

o cümlədən valideyn və cəmiyyətin gözləntiləri empatiyanın inkişafına əhəmiyyətli dərəcədə təsir edir. Oğlan və qızların tərbiyə üsulu və emosional ifadə ilə bağlı ictimai normalar, empatik bacarıqların inkişafına səbəb olur. Bu sosial və ətraf mühit amillərinin tədqiqi, empatiyada gender fərqləri haqqında vahid perspektiv təmin edir [Toussaint 681].

Empatiyada gender fərqlərini başa düşmək şəxsiyyətlərarası münasibətlər, ünsiyyət və sosial harmoniya üçün təsir göstərir. Müxtəlif empatik üslubları tanımaq və qiymətləndirmək əməkdaşlığı və qarşılıqlı anlaşmanı gücləndirir.

✓ *Emosional İfadə*

Cəmiyyət normaları, kişi və qadınların duyğularını necə ifadə etmələrinə təsir göstərir. Emosional ifadə, şifahi və şifahi olmayan işarələr vasitəsilə öz duyğularının zahiri nümayişini əhatə edir. Emosional zəkanın bu ölçüsü, effektiv şəxsiyyətlərarası ünsiyyət və sosial əlaqələrin qurulması üçün çox vacibdir. Cəmiyyətin gözləntiləri və mədəni normalar, çox vaxt bu fərqləri formalaşdırır, cinsiyyətə əsaslanan müəyyən emosional ifadələrin məqbul olmasına təsir göstərir. Qadınlar daha geniş emosiyaları ifadə etməyə təşviq olunsa da, kişilər daha məhdudlaşdırıcı emosional normalara uyğunlaşmaq üçün ictimai təzyiqlərlə üzləşirlər. Bioloji, sosial və mədəni amillər arasındakı qarşılıqlı əlaqəni başa düşmək, bu fərqləri dərk etmək üçün vacibdir.

Cəmiyyət normaları və mədəni gözləntilər, fərdlərin öz emosiyalarını ifadə etmə tərzinə əhəmiyyətli dərəcədə təsir edir. Gender rollarının məqbul emosional ifadə diapazonuna necə təsir etdiyini araşdırmaq, müəyyən nümunələrin müxtəlif sosial kontekstlərdə niyə ortaya çıxdığını aydınlaşdırır.

Bioloji və nevroloji amillər də genderə xas emosional ifadənin formalaşmasında rol oynaya bilər. Hormonal fərqlər, beyin strukturu və nörotransmitter fəaliyyəti emosiyaların necə yaşandığı və ifadə olunduğu dəyişikliklərə səbəb olur. Bu amillərin tədqiqi əsas mexanizmləri daha əhatəli şəkildə başa düşməyə imkan verir [Christov-Moore 614].

Emosional ifadədə genderlə bağlı fərqlərin tanınması və başa düşülməsi şəxsi münasibətlər, ünsiyyət və psixi sağlamlıq üçün təsir göstərir. Cinsindən asılı olmayaraq, orijinal emosional ifadəni təşviq edən mühit, emosional zəkani gücləndirir və daha sağlam sosial qarşılıqlı əlaqələri inkişaf etdirir bilər [Michalska 25].

✓ *Şəxsiyyət xüsusiyyətləri*

Qadınlar, orta hesabla, empatiya, əməkdaşlıq və şəxsiyyətlərarası münasibətlərlə əlaqəli bir şəxsiyyət xüsusiyyəti olan razılıqda, kişilər isə, orta hesabla, inam və liderlik ilə əlaqəli olan iddialılıqda daha yüksək nəticə göstərirlər [Michalska 26]. Şəxsiyyət xüsusiyyətləri, fərdləri bir-birindən fərqləndirən davamlı düşüncə, hiss və davranış nümunələrini əhatə edir. Böyük beş şəxsiyyət xüsusiyyətləri (açıqlıq, vicdanlılıq, ekstraversiya, razılıq və nevrotiklik) fərdi fərqləri başa düşmək üçün hərtərəfli çərçivə təmin edir. Tədqiqatlar göstərir ki,

emosional zəkada və müəyyən şəxsiyyət xüsusiyyətlərində cinslə bağlı fərqlər mövcuddur. Məsələn, qadınlar daha yüksək səviyyədə razılıq və emosional empatiya, kişilər isə, daha yüksək səviyyədə emosional sabitlik nümayiş etdirə bilirlər. Bu genderə xas nümunələrdə bioloji, sosial və ətraf mühit amillərinin kompleks qarşılıqlı təsiri vardır [Christov-Moore 620].

Kişilik və qadınlığın tipik xüsusiyyətləri yalnız məişət səviyyəsində deyil, həmçinin, elmi-psixoloji tədqiqatlarda diskussiya mövzudur. Gender tədqiqatları bu xüsusiyyətlərin sosial-mədəni mənşəli stereotiplər olduğunu vurğulasa da, digər tədqiqatlar onların həmçinin, bioloji xüsusiyyətlərlə bu və ya digər şəkildə əlaqəli olduğunu ortaya qoymağa çalışırlar (cədvəl 2).

Kişilik və qadınlığın tipik psixo-fizioloji xüsusiyyətləri

Cədvəl 2

Kişilik	Qadınlıq
Təmkinli	İnfantillik
Liderlik bacarığı	Nəzakətli olmaq
Güc	Dözümlülük
Analitiklik	Zəriflik və qadınlıq
Rəhbərlik etmək bacarığı	İfadələrdə yumşaqlıq
Risk etmək istəyi	Təsəlli vermək istəyi, şəfqət
Hökmranlıq	Gözəllik və cazibədarlıq
Mərdlik	Sadəlövhlik
Özünütdədiq bacarığı	Güzəştli olmaq
Güclü şəxsiyyət	Utancaqlıq
İnadkarlıq	Hisslərini ifadə etmək meyli
Aqressivlik	Taktik
Təşəbbüskar	Zərif
Müstəqillik	Asılılıq
Hisslərini gizlətmək	Empatik
Qətiyyətli	Ünsiyyətci
Özünəinamlı	Qorunmağa meyilli
Riyaziyyətə meyilli	İncəsənət və ədəbiyyətə meyilli

Sosiallaşma prosesləri və mədəni gözləntilər, genderə xas emosional intellektin və şəxsiyyət xüsusiyyətlərinin formalaşmasında mühüm rol oynayır. Fərdlərin cins rollarına uyğunlaşma tərzini, spesifik şəxsiyyət xüsusiyyətlərinin və emosional zəka bacarıqlarının inkişafına təsir edir [Christov-Moore 621].

Bioloji amillər, o cümlədən, hormonal təsirlər və neyrobioloji fərqlər, şəxsiyyət xüsusiyyətlərində və emosional zəkada müşahidə edilən gender fərqlərinə şərait yaradır. Cins, emosional intellekt və şəxsiyyət xüsusiyyətlərinin kəşiməsinin

tanınması və başa düşülməsi, şəxsi inkişafa və ictimai dinamikaya təsir göstərir. Emosional ifadə və şəxsiyyət xüsusiyyətlərində müxtəlifliyi qəbul etmək, daha əhatəli və dəstəkləyici mühitin formalaşmasına şərait yaradır.

Yekun olaraq deyə bilərik ki, psixoloji və koqnitiv fərqlərin gender təhlili, insan şüurunun çoxşaxəli təbiəti haqqında dəyərli fikirlərin əldə olunmasına şərait yaratmışdır. O, genderin idrak və duyğuların müxtəlif aspektlərinə necə təsir etdiyini anlamağa çalışaraq biologiya, mədəniyyət və fərdi təcrübələrin mürəkkəb qarşılıqlı əlaqəsini qurur. Psixoloji və koqnitiv sahələrdə cinslər arasında müşahidə edilən fərqlər, fərdi inkişaf mərhələlərini formalaşdıran genetik, hormonal və sosial-mədəni amillərin mürəkkəb qarşılıqlı təsirindən yaranır.

Hər bir gender qrupu daxilində dəyişkənliyin əhəmiyyətli olduğunu vurğulamaq çox vacibdir. İstər kişilərə, istərsə də qadınlara müəyyən xüsusiyyətləri sərt şəkildə təyin edən stereotiplər, insan təcrübələrinin zəngin müxtəlifliyini əks etdirmir. Gender kimliklərinin və ifadələrinin spektrini tanımaqla, biz fərdi fərqlərin daha əhatəli və dəqiq dərk edilməsinə yol açırıq. Üstəlik, əldə etdiyimiz nəticələr akademik maraqdan kənara çıxaraq təhsil, iş yerinin dinamikası və psixi sağlamlıq müdaxilələri kimi praktik sahələrə çatır. Pedaqoqlar, işəgötürənlər və psixi sağlamlıq mütəxəssisləri fərqlərin müxtəlif koqnitiv və emosional ehtiyaclarını qəbul etmək və onlara uyğunlaşmaqdan, daha effektiv və ədalətli təcrübələrə töhfə verməkdən faydalana bilərlər.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Azərbaycanda qadınlar və kişilər / Statistik məcmuə - DSK / Bakı, 2023. URL: Azərbaycanda qadınlar və kişilər - 2023. pdf
2. Christov-Moore L, Simpson EA, Coudé G, et al.: Empathy: gender effects in brain and behavior. *Neurosci Biobehav Rev.* 2014; 46 Pt 4: pp.604-627.
3. Derntl B, Finkelmeyer A, Eickhoff S, et al.: Multidimensional assessment of empathic abilities: neural correlates and gender differences. *Psychoneuroendocrinology.* 2010; 35 (1): pp. 67-82.
4. Dietrich, T., Krings T, Neulen J, et al.: Effects of blood estrogen level on cortical activation patterns during cognitive activation as measured by functional MRI. *NeuroImage.* 2001; 13 (3): pp.425-432.
5. Eagly, A.H., Wendy W. Social role theory of sex differences and similarities/ *Social Role Theory* 33, pp.458-476. URL: file:///C:/Users/User/Downloads/EaglyWoodvanLange-Ch-49.pdf
6. Else-Quest N.M, Hyde J.S, Linn M.C: Cross-national patterns of gender differences in mathematics: a meta-analysis. *Psychol Bull.* 2010; 136 (1): pp.103-127.

7. Hausmann, M., Schoofs D, Rosenthal HE, et al.: Interactive effects of sex hormones and gender stereotypes on cognitive sex differences – a psychobiosocial approach. *Psychoneuroendocrinology*. 2009; 34 (3): pp.389-401.
8. Hausmann, M: Arts versus science – Academic background implicitly activates gender stereotypes on cognitive abilities with threat raising men’s (but lowering women’s) performance. *Intelligence*. 2014; 46: pp.235-245.
9. Hyde, J.S: Sex and cognition: gender and cognitive functions. *Curr Opin Neurobiol*. 2016; 38: pp.53–56.
10. Levine, S.C, Foley A, Lourenco S, et al.: Sex differences in spatial cognition: advancing the conversation. *Wiley Interdiscip Rev Cogn Sci*. 2016; 7 (2): pp.127–155.
11. Lindberg, S.M, Hyde J.S, Petersen J.L, et al.: New trends in gender and mathematics performance: a meta-analysis. *Psychol Bull*. 2010; 136 (6): pp.1123–1135.
12. Math Majors Gender Distribution. 2017. URL: <https://awesomemathgirls.org/posts/math-majors-gender-distribution/>
13. Michalska, K.J, Kinzler K.D, Decety J: Age-related sex differences in explicit measures of empathy do not predict brain responses across childhood and adolescence. *Dev Cogn Neurosci*. 2013; 3: pp.22–32.
14. Miller, D.I, Halpern D.F: The new science of cognitive sex differences. *Trends Cogn Sci*. 2014; 18 (1): pp.37–45.
15. Mungas, D., Reed B.R, Farias S.T, et al.: Age and education effects on relationships of cognitive test scores with brain structure in demographically diverse older persons. *Psychol Aging*. 2009; 24 (1): pp.116–128.
16. Ritchie, S.J, Cox S.R, Shen X, et al.: Sex Differences In The Adult Human Brain: Evidence From 5,216 UK Biobank Participants. *BioRxiv*. 2017.
17. Shaywitz BA, Shaywitz SE, Pugh KR, et al.: Sex differences in the functional organization of the brain for language. *Nature*. 1995;373(6515): 607–9.
18. Shaw P, Greenstein D, Lerch J, et al.: Intellectual ability and cortical development in children and adolescents. *Nature*. 2006; 440 (7084): pp.676–679.
19. Toussaint, L, Webb JR: Gender differences in the relationship between empathy and forgiveness. *J Soc Psychol*. 2005; 145 (6): pp.673–685
20. Гоулман, Д. Эмоциональный интеллект. Почему он может значить больше, чем IQ: пер. с англ. М.: АСТ, 2008.

21. Люсии, Д.В. Новая методика для измерения эмоционального интеллекта: опросник ЭИп // Психологическая диагностика: ежеквартальный научно-практический журнал. 2006. № 4. с.3-23.

Сахават Насреддин гызы Алиева

Гендерный анализ психологических и когнитивных различий

Резюме: Эта научная статья углубляется в тонкую сферу психологических и когнитивных различий между полами. Используя комплексную систему гендерного анализа, мы исследуем многогранные аспекты, которые способствуют различиям в психологической и когнитивной сферах. От рассмотрения ранних теоретических перспектив до результатов современных исследований, эта статья синтезирует современное состояние знаний, проливая свет на сложное взаимодействие биологических, социальных и экологических факторов, которые формируют гендерно-специфические когнитивные модели и психологические черты. Представляя целостный обзор, мы стремимся внести свой вклад в продолжающийся дискурс о гендерных различиях в области психологии и когнитивной науки.

Ключевые слова: гендерные различия, когнитивные способности, психологические особенности, гендерный анализ, биологические факторы, социальные влияния, факторы окружающей среды

Sakhavat Nasreddin gizi Aliyeva

Gender analysis of psychological and cognitive differences

Summary: This scientific article delves into the nuanced realm of psychological and cognitive differences between genders. Utilizing a comprehensive gender analysis framework, we explore the multifaceted aspects that contribute to variations in the psychological and cognitive domains. From the examination of early theoretical perspectives to contemporary research findings, this article synthesizes the current state of knowledge, shedding light on the intricate interplay of biological, social, and environmental factors that shape gender-specific cognitive patterns and psychological traits. By presenting a holistic overview, we aim to contribute to the ongoing discourse on gender-related distinctions in the field of psychology and cognitive science.

Key words: gender differences, cognitive abilities, psychological traits, gender analysis, biological factors, social influences, environmental factors

Məqalənin redaksiyaya daxil olma tarixi: 22.09.2023